

POUČENÍ Z KRIZOVÉHO VÝVOJE ANEB VENKOVSKÉ INSPIRACE

„Ten, kdo nechce vidět, co se vidět dá, nemůže být moudrý, rytíři. Nikdy.“

Karel Michal, Čest a sláva

Téma dnešního článku se v mé hlavě zahnízdilo při prázdninových toulkách jihočeským a západočeským venkovem. Slunce svítlo na krásné štíty mnohých (v každé vesnici alespoň tři či čtyř) dosud neponičených chalup, já znovu a znovu sestupoval z kola, zaostřoval svůj Olympus a fotografoval tu utěšenou krásu. Přibývá poučených rekonstrukcí, zlatavé mřížky do plastových oken si už dnes přece jen nechá osadit málokdo. S potěšením sleduji i mnohé návraty k původnímu vzhledu chalupy, trojdílná okna, břízolit, barevné luxfery i chodopakové obklady špalet už jsou v jasné defenzívě. Naopak - „in“ je dnes na vsi slunečník s plastovým nábytkem, popínavé rostliny (tleskám !) a ústup králíků, krůt a prasat buď někam za dům nebo dokonce jen do vzpomínek. Dvůr generálně začíná sloužit rodinnému pobytu a přestává být k dispozici hrabavému dílu kurů. Hosana ! Někdejší vyprázdňený symbol společenské prestiže, balkón nebo střešní terasu nad garáží, už v nových realizacích skoro neuvidíte. V implozích sousedské závisti je vystřídal zahradní bazén. Po hospodách se přemílají přednosti jednotlivých typů filtrace a znám vesnici, kde si podnikavý důchodce Džej Ár koupil bazénový vysavač nečistot a učinil si z toho výnosnou živnost: jako bývalý pomocník VB a řízný milicionář a dnešní senzibil a lidový léčitel budí ovšem důvěru a je velmi vítán za každými druhými vraty.

Také pořád na vesnici stojí i původní stavení, na která šedesát let nesáhla opečovávatelská ruka (mnohde k jejich prospěchu). Dnes jsou inspirací a vzorem pro četné adaptace i rekonstrukce a nezbývá jim než doufat, že i na ně jednou dojde a dostanou nový kabát, nespahnou-li ovšem dříve přirozeným během času.

Přes dosti rozkotanou hodnotovou a existenční realitu se návrat k přednostem někdejších stavebních forem na českém venkově zdá být evidentní. Zoufalství komunisty způsobeného přeryvu přirozeného vývoje vesnice, který se před deseti léty zdál být nezahladitelný, přestává tak přece jen ve většině obcí mít vyhrocenou podobu. Pokládám si otázku, jak všechna tato původní vesnická stavení ovlivňují každodenní chod i celkovou kvalitu života svých obyvatel ? Proč znovu ožívají, když už se zdálo, že budou převálcována břízolitovými kubusy s jehlanovou střechou nebo morfologicky nedefinovatelnými hmotovými srostlicemi, obalkónovanými ze všech stran jak severokorejský veterán, ověšený aluminiovými metály při oslavě narozenin božského Kim Čong-

ila? Jakou stavební, funkční i výtvarnou hodnotu vlastně přinášejí, že přežila dodnes, i když generálně ztratila svůj hospodářský význam? A v čem jsou inspirativní pro dnešní architekturu rodinného domu na vsi, v čem nám mohou být poučením po socialistických létech „krizového vývoje“?

Až do poloviny minulého století na vesnici v zásadě existovaly jen takové formy bydlení a hospodaření, které za sebou měly kontinuum mnohasetletého vývoje. Rodinný domek, jak jej známe dnes, má za sebou historii sotva stopadesátiletou. Něco vlivů z venkovských lidových staveb přirozeně absorboval už dávno, jiné naopak úplně čerstvě, ale zdá se mi, že hodně ve svém často módně akcelerovaném či společensky nebo politicky oktrojovaném vývoji také poztrácel.

Každý, kdo v nějaké venkovské chalupě třeba v dětství bydlel nebo si z ní později udělal své víkendové sídlo (odkud se v neděli navečer vrací domů sice nerad, ale vrací), bude asi blízky určité idealizaci. Známe to: v létě je v sednici příjemný chládek, v zimě zase sálá od pece úplně jiné teplo než z městského radiátoru, okap zdobí vlaštovčí hnízda a ticho ruší jen kohouti za kuropění. Pivo ze sedmého schodu, smetana od krávy a hříby v lese za potokem jak mlýnská kola... tyhle archetypy jsou už dávno součástí našeho češství. Realita může mnohého zaskočit: od věčně rozhicovaných kamen očouzené zdi, vlaštovčí hovínka na zápraží jsou plná odporných roztočů, ticho v jednom kuse tříští susedova cirkulárka a pivo ze sedmého, ba i osmého schodu je teplé jak v brněnské hospodě, plné ohříváčků. Krávy odvezly na jatka s BSE a houby „jak jen můžou, tak nerostou“ (J. Suchý).

Přesto je tu krásně a venkovské stavení nemá daleko k dokonalosti. Inspirativních věcí, které můžeme beze studu kopírovat, až si budeme stavět vlastní dům, je dost. Pojdme si je nyní trochu probrat.

Vyhledávanou předností vesnické usedlosti je její většinou kompaktní, uzavřená dispozice. Vnitřní dvůr obklopuje z jedné strany obytné stavení, štítem otočené k ulici nebo návsi, ze strany druhé pak někdy sýpka, jindy výminek atd. (A`propos - víte, co to takový výminek nebo výměnek vlastně býval? Kus chalupy s vymíněným zaopatřením hospodáře a jeho ženy na odpočinku. Mladí dostali grunt, staří si v něm část uchovali pro sebe). Na obytná stavení po obou stranách dvora většinou navazují stáje (zejména pro koně) a chlévy (spíše pro hovězí dobytek). Kratší stranu k ulici uzavírá zeď s vraty a vrátky, stranu k polím a humnům pak nezřídka průjezdná stodola. Vše mělo svou intimní uzavřenost, kterou se dnes snažíme alespoň zčásti napodobovat půdorysnou stopou rodinných domů, formovanou do tvaru písmene U,

někdy E a dosti často alespoň L. Atriové domky se zcela uzavřeným prostorem vnitřního obytného atria po svém slibném nástupu v 60. a 70. létech minulého století jsou u nás trochu na ústupu. Zdá se mi to být velká škoda: vůně skandinávského designu a architektury bývala tehdy cítit opravdovým vkusem i „naturální“ pohodou dřeva, skla a kamene, jména jako Kaija a Heikki Siren nebo Jaakko Laapotti znal tehdy každý student architektury.

Podívejme se teď na střechu venkovské chalupy. Většinou uvidíme základní „pratvar“ sedlové střechy se sklonem mezi 35 - 45°, který je ve své lapidární jednoduchosti velmi účelný: optimálně odvádí vodu a nemá „citlivá“ místa z hlediska zatékání. Nikde neuvidíme žádné vikýře, střešní lodžie nebo jiné komplikace prvotního tvaru, i obyčejné úžlabí dvou kolmo na sebe přisedlých střech je spíše výjimkou. Osvětlení podkroví, půdy, se spokojuje s okénky ve štítě. Tady se nikdy nebydlelo, ukládalo se tu seno či sláma (skvělý izolant v zimních měsících, ale dnešní požární preventista by asi zešílel), nebo jiné věci, většinou ovšem spíše ty nepotřebné.

Dnes tyto půdy pro bydlení využíváme a je tedy třeba sem přivést světlo. Šikmá okna, nenarušující střešní reliéf, jsou řešením obecně vhodnějším než vikýře. Velký hit nedávné minulosti, vikýř, roztažený od štítu ke štítu, který často až zrudným způsobem deformoval celé stavení, ba i obraz vesnice, se už dnes, zaplatpánbůh, tolik nenosí. Vystřídala jej série menších vikýřků, což by mohlo být většinou výtvarně akceptovatelné, kdyby vikýřky měly správnou velikost a byly ukončeny nenápadnou pultovou stříškou. Bohužel často vidíme ukončení vikýře štítem, mnohdy plošně větším než samotné okno. To pak dokáže dům pocitově doslova překotit.

Mluvíme-li o střechách a využívání podkroví pro bydlení, myslím, že každý, kdo něco takového na vsi plánuje, by se měl nejdříve rozhlédnout a zvážit, zdali by pro rozšíření jeho obytného prostoru nebylo vhodnější adaptovat třeba stáj či stodolu. Třeba je tím zachrání a uchová si právě ono kýžené uzavření domovní skladby (viz výše). Klima v budoucích pokojích v přízemí, zvláště v letních parnech, bude mnohem lepší než pod střechou, byť izolace uděláme sebetlustější. Bydlení v přízemí a neexistence schodiště má i mnohé další přirozené výhody, umožňuje přímé spojení se zahradou, odstraňuje námahu, potřebnou ke zdolávání výškového rozdílu atd. To vše rozhodně stojí za gruntovní úvahu !

Rozšíření obytného prostoru do zahrady, atria či na dvorek, vzájemné působení domovního vnitřku s exteriérem, je jednou z hlavních předností bydlení v rodinném domku. Vesnické chalupy bývají vesměs hodně přičapnuté k zemi, větší výškový rozdíl, pokud jej tu vůbec najdeme, je vždy dán nějakou atypickou místní situací. Pravda

je, že klasická česká chalupa nemá velké prosklené plochy, kudy by bylo možné vycházet na zahradu, tento „výmysl“ sem musel připutovat z města, ale chalupa to svým rozložením dispozice prakticky v úrovni okolního terénu dobře umožnila. Zpětně pak tato přednost zásadně ovlivnila i dnešní městský rodinný dům, mohutné dvou či třímetrové žulové sokly se už neprojektují ani ve vilkových čtvrtích.

Nelze se nepovšimnout také logického umístění vstupu. Venkovské stavení mívalo vždycky půdorys protáhlého obdélníku a vstupovat do takového domu ze štítu by znamenalo vytvořit uvnitř poměrně dlouhou chodbu nebo se smířit s průchozími místnostmi. Významně si problém zjednodušíme, umístíme-li ovšem vstup někam doprostřed delší, okapové strany domu. Vstup bývá zasunut pod přetaženou střechu, často dokonce excentricky nasazenou na dům tak, aby zakrývala vstupní chodníček podél domu, zatímco na druhé straně tento střešní přesah chybí. Vede k němu od vrat či vrátek dlážděný chodník, trochu zvýšený nad terén okolního dvora, kterému se říká hezky česky zápraží (leží „za“ prahem), záspí, záspa, záprseň nebo zásep. Nověji bývá vstup vysunut do jakési „verandy“, velmi citlivého architektonického prvku, náročného na výtvarné ztvárnění. Na Hané se tomu říká žudr nebo žundr a na Slovácku žudro nebo klebetnice: dva příklady toho, že našim předkům cit pro krásu rozhodně nechyběl.

V kontextu současné architektury rodinného domu se většině lidí zdá, že místnosti uvnitř jsou dosti tmavé, neprosvětlené, okna příliš malá na to, aby dovnitř pouštěla světlo jaksepatří. Pomineme-li ovšem stavby opravdu spíše nuzné, chalupnické, a prohlédneme-li si třeba takový středně velký statek, budeme muset uznat, že tu bývá poměr oken k podlahové ploše obytné místnosti, světnice (nomen omen ?), ideální, tzn. asi 1:8 až 1:10. Zvětšíme-li tato okna, změní se nám pravděpodobně i mikroklima místnosti. Jen velmi zřídka (uvažuji, neměl-li bych rovnou napsat nikdy) můžeme ovšem takové zvětšení provést do štítové strany stavení, nechceme-li je zničit. Co dokáže udělat takové trojdílné okno s převládajícím vodorovným rozměrem ve štítě, můžeme dodnes vidět na polovině domů na každé vesnici: totiž stavbu zcela degradovat, výtvarně znehodnotit. Mnohokrát jsme svědky i opravdu nepochopitelné absurdity: trojdílné okno nahradilo dvě okna původní, která mívala součet svých ploch stejný nebo dokonce větší. Domnívám se, že uvedený poměr prosklení fasády je dostatečný i u většiny současných rodinných domků, jakkoli ovšem vím, že jsem tím vyjádřil pouze svůj osobní architektonický názor, nikoli objektivní a všeplatné schema. V dnešní architektuře se zkrátka větší plochy skla opravdu „nosí“ a nechci to považovat za nic nesprávného. Za předpokladu ovšem, že u oken či francouzských dveří v osluněných fasádách je pamatováno na jejich pasivní i aktivní zastínění a kruté

tepelné poměry srpnových úpalů se v domě neřeší po americkém způsobu klimatizací.

Nu, a chceme-li si zvětšit okno v chalupě na vsi, udělejme to v její delší, okapové straně. Tady se snesou i opravdu velké prosklené plochy, jsou-li navíc opatřeny třeba posuvnými lamelovými okenicemi, vyhneme se nejen nepříjemnému přeteplení vnitřku, ale propůjčíme svému domu i něco francouzského espritu. Kupodivu se tyto ingredience budou snášet ve výsledném koláči velmi lahodně.

Pečlivě se kolem sebe dívejme, až příště zase vyrazíme na venkov. Studujme to úžasné dědictví. Pochopíme, proč naši předkové nad našimi četnými rodinnými domky musejí kroutit hlavou... Přemýšlejme nad funkčními významy jednotlivých stavebních prvků i smyslem dekorací. Může nám to přinést nejen mnohá ponaučení pro život prospěšná, (jaká dostávala Barunka blahé paměti od své babičky), ale i inspiraci, vycházející z opravdu stěží zpochybnitelných a generacemi prověřených stavebních zkušeností. Příjemné prožitky všem !

Ing. arch. Jan Rampich